

<https://doi.org/10.15388/VUIFSMD.2025.2.5>

GYVENIMAS KISME: VIEŠOSIOS INFRASTRUKTŪROS VYSTYMO IR VISUOMENĖS KASDIENYBĖS SANKIRTOS UKMERGĖJE 1918–1940 M.

Pijus Brazinskas

SANTRAUKA. Tarpukario laikotarpiu Lietuvos miestuose vyko daugelį gyvenimo sričių apėmusios transformacijos, o įvairių infrastruktūros projektų įgyvendinimas keitė gyventojų kasdienybę ir buitį. Ukmergėje, anuomet buvusioje tarp penkių didžiausių šalies miestų, įgyvendinti viešosios infrastruktūros kūrimo ir atnaujinimo projektai ne tik atspindėjo besikeičiančius visuomenės poreikius, bet ir generavo naujų patogumų paklausą, kėlė nuo entuziazmo iki pasipiktinimo svyravusias reakcijas, išryškino turtinę gyventojų diferenciaciją. Susisiekimo, elektros ir sanitarinės infrastruktūros tinklai šiame kontekste tapo ne vien būtina kasdienių praktikų įgyvendinimo sąlyga, bet ir erdve, kurioje kontrastavo modernumas ir skurdas, o ambicingus užmojus stabdė ribotos galimybės. Archyviniai šaltiniai, tarpukario periodikos publikacijos ir istoriografijos analizė leidžia bent iš dalies rekonstruoti to meto visuomenės laikyseną permainų fone.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: Pirmoji Lietuvos Respublika, tarpukario Ukmergė, susisiekimo infrastruktūra, inžineriniai tinklai, elektrifikacija, sanitarija, kasdienybė, visuomenės pozicija.

Living through Changes: Intersections of the Development of Public Infrastructure and the Daily Routine of Society in Ukmergė in 1918–1940

SUMMARY. During the interwar period, Lithuanian towns underwent significant changes affecting many areas of life. The implementation of various infrastructure projects changed the daily lives and households of residents. In Ukmergė, which was one of the five largest cities in the country, public infrastructure development and renovation projects not only reflected the changing needs of society, but also generated new demand for amenities, provoked reactions ranging from enthusiasm to indignation, and highlighted the wealth gap among the population. In this context, transport, electricity, and sanitation infrastructure networks became not only a necessary condition for the implementation of everyday practices, but also a space where modernity and poverty contrasted, whereas ambitious aspirations were hampered by limited resources. Archival documents, interwar periodicals, and historiographical analysis allow us to at least partially reconstruct the attitude of society at that time against the backdrop of changes.

KEYWORDS: The First Republic of Lithuania, interwar Ukmergė, transport infrastructure, utility networks, electrification, sanitation, everyday life, public opinion.

Įvadas

Pirmoji Lietuvos Respublika 1918–1940 m. išgyveno reikšmingų transformacijų laikotarpį, o viena iš pokyčio erdvių tapo šalies miestai. Tarpukariu palengva įsibėgėjęs urbanizacijos procesas paliko ryškų pėdsaką ne tik kraštovaizdyje, bet ir visuomenės bruožų visumoje. Tarp miesto modernėjimo ženklų dažnai išskiriama susisiekimo infrastruktūros plėtra¹, elektros, vandentiekio ir kanalizacijos tinklų vystymas² darė tiesioginę įtaką miestiečių kasdienybei. Nors ir ne toks ryškus, infrastruktūros modernėjimo procesas neaplenkė ir šalies miestelių, permainų būta ir kaimuose, todėl pažymėtina, kad su pastebimais pokyčiais juos supančioje erdvėje susidūrė ne vien miestų gyventojai³. Naujų infrastruktūros objektų atsiradimas dažnai žymi savito vyksmo pradžią – besiformuojančių kasdienių praktikų fone didėja individo priklausomybė nuo jį supančios infrastruktūros, todėl gana greitai ji tampa jau ne pageidautinu patogumu, bet būtinybe⁴. Šiame straipsnyje laikomasi Paulo N. Edwardso pasiūlytos koncepcijos, teigiančios, kad infrastruktūros prigimtis niekada nėra vien techninė, jos atsiradimas gali būti apibrėžiamas kaip sociotechninis procesas, kuriame gyventojų vaidmuo nuo pradinės iniciatyvos iki įgyvendinimo išlieka itin ryškus⁵. Tokio požiūrio taikymas istorijos moksle leidžia tirti visuomenę analizuojant infrastruktūros kismą – įvairių projektų įgyvendinimas ne tik suteikė naujų galimybių kasdienėms veikloms vykdyti, bet ir jungė / atskyrė žmones, tapo savitu sociopolitinių procesų atspindžiu⁶.

Manytina, kad ir į tarpukario Lietuvos miestus galima pasirinkti panašų žiūros tašką – vertinti ne tik materialiuosius infrastruktūros pokyčius, bet ir jų sukeltas gyventojų reakcijas. Todėl tyrimo **objektu** pasirinkus Ukmergės mieste 1918–1940 m. įgyvendintus viešosios infrastruktūros plėtos projektus ir jų fone išryškėjusią visuomenės laikyseną, keliamas **tikslas** atskleisti šio proceso eigos dinamiką ir santykį su gyventojų kasdienybe. Santykinai nedidelis tyrimo objekto mastas leidžia nuodugniau ištirti minimus procesus, be to, Ukmergė tampa ir savotišku vidurio tašku tuometiniame Lietuvos miestų ir miestelių žemėlapyje, anuomet patekusi į tipiskų provincijos miestų, turėjusių apie 10 tūkstančių gyventojų, kategoriją. Problema analizuojama trimis lygmenimis –

- 1 V. Petrulis, 2021, p. 122; J. C. Behrends, M. Kohlrausch, 2014, p. 28.
- 2 G. Polkaitė-Petkevičienė, N. Černiauskas, 2017, p. 74–79, p. 77; A. Ambrulevičiūtė, T. Voronič, D. Žiemelis, 2019, p. 7; A. Ambrulevičiūtė, M. Drėmaitė, G. Polkaitė-Petkevičienė, 2022, p. 10.
- 3 Plačiau žr.: B. Tranavičiūtė, V. Petrulis, A. Pakštalis, P. T. Laurinaitis, 2023.
- 4 E. Shove, F. Trentmann, 2019, p. 10–16.
- 5 Anot Paulo N. Edwardso, infrastruktūros ir visuomenės ryšys išryškėja ne tik kasdienių buitinių praktikų fone, bet ir gyventojų saviidentifikacijos procesuose. Todėl priklausymas bendruomenei tampa glaudžiai susijęs su gebėjimu naudotis joje įprastais infrastruktūriniais patogumais. Šiame kontekste darytina išvada, jog infrastruktūra yra vienas iš visuomenės charakteristikas formuojančių veiksnų. Pasirinktu atveju tokios nuostatos taikymas leidžia analizuoti bendruomenės – vieno miesto gyventojų reakcijas ir laikyseną. Žr.: P. N. Edwards, 2003, p. 188–190.
- 6 S. Gunn, R. Butler, G. De Block, M. Høghøj, M. Thelle, 2023, p. 567–568.

nagrinėjant susisiekimo infrastruktūros, elektros tinklo ir sanitarinės infrastruktūros vystymą. Keliami **uždaviniai** sąmoningai neatspindi teminio tyrimo skaidymo ir, atvirkščiai, yra skirtingų procesų analizę vienijančios gairės. Tyrime siekiama: 1) išanalizuoti Ukmergėje vietos valdžios įgyvendintą susisiekimo infrastruktūros ir inžinerinių tinklų vystymą, apsvarstyti šios plėtros santykį su gyventojų deklaruotais poreikiais; 2) išskirti veiksnius, tapusius viešosios infrastruktūros modernėjimo katalizatoriais, ir veiksnius, laikytinus tokios pažangos kliūtimis; 3) ištirti, kokią įtaką viešosios infrastruktūros modernėjimas darė to meto Ukmergės visuomenės kasdienybei.

Istoriografija. Pirmieji mėginimai tirti Ukmergės miesto savivaldybės veiklą įgyvendinti dar Pirmosios Lietuvos Respublikos saulėlydyje. Vinco Rušos 1939 m. parengtame diplominiame darbe „Ukmergės miesto savivaldybės įsikūrimas“⁷ apžvelgiama vietos savivaldos veikla 1918–1920 metais. Sovietmečiu Ukmergės miesto urbanistinę raidą nuosekliausiai tyrė Algimantas Miškinis⁸. Po Nepriklausomybės atkūrimo išaugus viešam susidomėjimui Pirmosios Lietuvos Respublikos istorija, pasirodė gana išsamus, Ukmergės miesto savivaldybės veikimą 1918–1940 metais analizuojantis Jūratės Šakienės straipsnis⁹, tais pačiais metais publikuota Stasio Gelūno parengta Ukmergės istorijos apybraiža¹⁰, tačiau joje tarpukario laikotarpiui skiriama labai mažai dėmesio. Itin fragmentiškai jis nušviečiamas ir Ukmergės kraštotyros muziejaus parengtuose leidiniuose¹¹. Šiame kontekste faktografinės medžiagos gausa išsiskiria Juliaus Zarecko parengta Ukmergės žydų bendruomenės istorija¹² ir Raimondo Ramanausko „Ukmergės miesto istorija (nuo įkūrimo iki 1919 m.)“¹³. Galiausiai paminėtina V. Petrulio rengto straipsnių ciklo, skirto Lietuvos miestų ir miestelių modernizacijai, publikacija apie Ukmergę¹⁴. Joje autorius išskiria pagrindinius tarpukario mieste išryškėjusius modernumo ženklus, svarbiausius šį procesą materialiojoje erdvėje žyminčius pastatus.

Lietuvos visuomenės transformacijos tarpukario periodu bene išsamiausiai nagrinėtos 2016 m. pasirodžiusioje kolektyvinėje monografijoje „Socialiniai pokyčiai Lietuvos valstybėje 1918–1940 metais“¹⁵. Norberto Černiausko ir Giedrės Polkaitės-Petkevičienės parengtame skyriuje „Urbanizacija“¹⁶ autoriai ne tik skirtingais lygmenimis nagrinėja

7 V. Ruša, 1939.

8 A. Miškinis, 1987.

9 J. Šakienė, 1994.

10 S. Gelūnas, 1994.

11 *Ukmergė: trys matymai*, 2005; *Ukmergės krašto architektūra fotografijose 1900–1940*, 2012; *Daugia-kultūrė Ukmergės istorija fotografijose*, 2023.

12 J. Zareckas Julius, 2016.

13 R. Ramanauskas, 2022.

14 V. Petrulis, 2020.

15 D. Bukelevičiūtė, Z. Butkus, N. Černiauskas, A. Grodis, A. P. Kasperavičius, G. Polkaitė-Petkevičienė, 2016.

16 Taip pat žr.: G. Polkaitė-Petkevičienė, N. Černiauskas, 2017.

urbanizacijos reiškinį Lietuvos miestuose, bet ir išskiria materialiuosius modernumo ženklus, pagrindžia teiginį, jog apie modernėjimo procesus galima kalbėti nagrinėjant ne tik sostinės Kauno, bet ir šalies provincijos miestų atvejus. Šiame kontekste sporadiškai minimas ir Ukmergės atvejis, jis įpinamas kaip analizuojamų procesų iliustracija. Vienu iš ryškiausių modernėjimo proceso bruožų laikoma elektrifikacija nuodugniai nagrinėta Stasio Bilio monografijoje¹⁷, atskirame skyriuje aptariant ir Ukmergės atvejį. Nepaisant to, kad tarpukario Ukmergės istorijai skirta jau ne viena publikacija, o pavieniai jos atšvaitai pasirodo daugelyje šalies raidą minimu laikotarpiu analizuojančių veikalų, ligšioliniuose tyrimuose beveik neskirta dėmesio miesto infrastruktūrinės raidos ir gyventojų kasdienybės sąryšiams.

Šaltiniai. Ukmergės miesto raidą ir infrastruktūros modernėjimo procesus atskleisti padeda gana gausūs istoriniai šaltiniai. Visų pirma, tai nepublikuoti archyviniai dokumentai, saugomi Lietuvos centriniame valstybės archyve (LCVA). Bene geriausiai nagrinėjamą temą nušviečia Ukmergės miesto savivaldybės fonde (f. 1262) sukaupta dokumentika, apimanti vietos valdžios pareigūnų susirašinėjimus su centrinės valdžios įstaigomis, įvairių infrastruktūros projektų įgyvendinimo dokumentus, miestiečių prašymus ir skundus bei kitą panašaus pobūdžio medžiagą. Joje atsiskleidžia ne tik techninės ar finansinės aptariamų infrastruktūros atnaujinimo darbų detalės, bet ir jų įgyvendinimo kliuviniai, vietos valdžios ir visuomenės interesų sankirtos. Vertingu šaltiniu tampa ir Savivaldybių departamento (f. 379) bei Ukmergės apskrities viršininko (f. 410) fonduose saugomi dokumentai. Juose sukaupta ir dalis Ukmergės miesto tarybos posėdžių protokolų, leidžiančių tiksliau rekonstruoti mieste vykusius procesus, atskleisti juos skatinčius ir stabdžiusius veiksnius. Archyvinių šaltinių specifika nulemia labiau probleminių situacijų nušvietimą, todėl, nesant išsamesnės medžiagos, kasdienybės rekonstrukcijai tenka pasitelkti oficialiuose dokumentuose esamas nuotrupas ir užuominas.

Itin reikšmingas šio straipsnio šaltinis – tarpukario periodinė spauda. Ukmergėje vykę procesai geriausiai atsiskleidžia vietinėje spaudoje. Deja, mieste leisti laikraščiai nebuvo ilgaamžiai, jų leidyba gana greitai nutrūkdavo. 1924–1925 m. ėjo laikraštis „Ukmergės garsas“, 1926 m. „Ukmergiečių balsas“, 1931 m. išėjo vienintelis laikraščio „Kvieslys“ numeris, 1932–1935 m. leista „Rytų Lietuva“, 1935 m. – „Rytų paštas“, 1937 m. – „Aukštaičių žemė“. Dėl šių priežasčių gausenę darbe naudojamos tarpukario periodikos grupę sudaro šalies mastu leisti laikraščiai: „Lietuvos aidas“, „Dienos naujienos“, „Rytas“, „Laisvė“, „Lietuvos žinios“, žurnalas „Savivaldybė“. Gausi ligi šiol netyrinėtoms archyvinės dokumentikos bazė ir menkas pasirinkto atvejo ištirtumas lėmė istorijos mokslui įprastų aprašomojo ir analitinio metodų taikymą.

17 S. Bilys, 2018.

1. „Tik nuimti purvą“ neužtenka: nesibaigiantys gatvių tvarkybos darbai

Nors Pirmojo pasaulinio karo metais Ukmergės populiacija labai sumažėjo – 1914 m. mieste gyveno daugiau nei 15 tūkst. žmonių¹⁸, o pagal 1923 m. visuotinio surašymo duomenis šis skaičius tesiekė 10,6 tūkst.¹⁹ Mieste nebuvo didelių pramonės įmonių, didžiausiu darbdaviu šioje srityje per visą nepriklausomybės laikotarpį išliko Julijono Lėmano koklių fabrikas, reikšminga miestiečių gamybinė-ekonominė veikla trečiajame dešimtmetyje buvo odų apdirbimas ir kiti amatai²⁰. Vis dėlto besiformuojantis valdininkijos ir tarnautojų sluoksnis, mieste ir apylinkėse dislokuoti kariniai daliniai keitė gyventojų sudėtį, formavo naują visuomenės struktūrą. Todėl po karo atsikuriančiame mieste viešosios infrastruktūros atnaujinimo poreikis jau trečiojo dešimtmečio pradžioje tapo opia problema. Anuomet daugelyje Lietuvos miestų visų pirma imtasi nuosekliau organizuoti gatvių tvarkymo darbus. Tuometė jų būklė dažnai buvo apverktina, o progreso užmojus riboja ne tik finansinės galimybės, bet ir didžiulis tvarkybos poreikio mastas²¹.

1921 m. situacija Ukmergėje vaizdžiai fiksuota pareigūnų susirašinėjimuose: „gatvėse keliai išmušti duobėmis ir baisiai šlapi iš priežasties netaisymo“²²; „ant Kalėjimo gatvės [...] randasi didelė duobė apie sieksni plotą ir gilumą“²³. Bene daugiausiai susirūpinimo kėlė vienintelis tiltas per Šventosios upę. Šiam objektui visų pirma buvo reikalingas ne tik remontas, bet ir elementarus švaros palaikymas: „baisiai daug purvo ir mėšlo, kurio nešvarumas užkemšė prabegamas vandeniui vietas ir tokiu būdu visas tiltas mėšle ir paplūdės vandeniu“²⁴. Nepaisant griežto darbų prioritetizavimo, palaipsniui susisiekimo infrastruktūros atnaujinimas tapo labiau apčiuopiamas. Pavyzdžiui, 1922 m. įgyvendintos tilto per Vilkmergėlės upelį statybos²⁵. 1924 m. miesto taryboje priimtas privalomas įsakymas dėl šaligatvių tiesimo ir tvarkymo prievolės nekilnojamąjį turtą greta jų valdančioms gyventojams ir įstaigoms²⁶. Tokios nuostatos įgyvendinimas pasipriešinimo spėjo

18 R. Ramanauskas, 2022, p. 138.

19 Beveik pusę gyventojų sudarė lietuviai (5243), mieste gyveno 3885 žydai, 801 lenkas, 551 rusas ir mažiau nei šimtas kitų tautybių žmonių. *Lietuvos gyventojai. Pirmojo 1923 m. rugsėjo 17 d. visuotinio surašymo duomenys*, p. 13.

20 *Lietuvos gyventojai. Pirmojo 1923 m. rugsėjo 17 d. visuotinio surašymo duomenys*, p. 289.

21 B. Tranavičiūtė, V. Petrulis, A. Pakštalis, P. T. Laurinaitis, 2023, p. 154–160.

22 Ukmergės apskrities I nuovados milicijos viršininko raštas Ukmergės miesto valdybai, 1921-09-24, in: LCVA, f. 1262, ap. 2, b. 9, l. 37.

23 Ukmergės apskrities I nuovados milicijos viršininko raštas Ukmergės miesto valdybai, 1921-08-21, in: LCVA, f. 1262, ap. 2, b. 9, l. 50.

24 Ukmergės apskrities I nuovados milicijos viršininko raštas Ukmergės miesto valdybai, 1921-01-09, in: LCVA, in: f. 1262, ap. 2, b. 9, l. 148.

25 Ukmergės miesto tarybos posėdžio protokolai, 1922-05-24, in: LCVA, f. 379, ap. 2, b. 587, l. 51.

26 Privalomas įsakymas šaligatviams Ukmergėje tiesiti ir užlaikyti, 1924-06-16, in: LCVA, f. 379, ap. 2, b. 922, l. 32.

sulaukti dar iki oficialaus jos įtvirtinimo. 1923 m. į miesto valdybą kreipėsi Vytauto gatvės gyventojai, kurie teigė, kad milicijos raginimai remontuoti šaligatvį „atneš mums didžiausius nuostolius“²⁷. Vėliau panašių nepasitenkinimo atvejų tik daugėjo, į savivaldybę kreipdavosi ne tik privatūs asmenys, bet ir organizacijos bei įstaigos. Pavyzdžiui, 1925 m. „dėlei stokos kredito“ šaligatvio įrengti negalėjo Pirmasis pėstininkų pulkas²⁸, 1928 m. žydų draugija „Ezro“ prašė atidėti šaligatvio įrengimą prie žydų kapinių²⁹, o 1936 m. Ukmergės gimnazija tikėjosi, kad bus pavėlintas šaligatvio įrengimas prie jai naujai paskirto sklypo³⁰. Reikia pažymėti, kad šis reiškinys buvo būdingas ne tik trečiajame³¹, bet ir ketvirtajame dešimtmetyje³², todėl galima teigti, kad riboti gyventojų finansiniai ištekliai, o kai kuriais atvejais galbūt ir paprasčiausias nenoras rūpintis viešąja infrastruktūra, tapo vieni iš pagrindinių jos modernizavimo kliuvinių.

Būdinga ir bene kurioziška trečiojo dešimtmečio vidurio situacijos iliustracija laikytinas susirašinėjimas tarp Pirmojo pėstininkų pulko³³ vadovybės ir Ukmergės miesto valdybos. Paprašius išgrįsti skersgatvį tarp Deltuvos ir Kauno gatvių, nes „palikus tą skersgatvį šlapioje purvotoje padėty gali įvykti nelaimingų atsitikimų (išsukimas arklių kojų) padarant valstybei nuostolius“³⁴, l. e. p. Ukmergės burmistras teigė, kad šis skersgatvis yra „privatinio naudojimo“, be to, „rodos, kad tas skersgatvis buvo išbrukuotas [...]“, reikia tik nuimti purvą³⁵. Vadinasi, trečiojo dešimtmečio viduryje dalies miesto gatvių būklę vis dar galėjo bloginti ne tik jų nusidėvėjimas, bet ir elementari nepriežiūra. Vis

27 Vytauto gatvės gyventojų prašymas Ukmergės miesto valdybai, 1923-11-20, in: LCVA, f. 1262, ap. 2, b. 44, l. 8.

28 Ukmergės miesto valdybos raštas I pėstininkų pulko vadui, 1925-10-28, in: LCVA, f. 1262, ap. 2, b. 82, l. 13.

29 Draugijos „EZRO“ prašymas Ukmergės miesto valdybai, 1928-08-20, in: LCVA, f. 1262, ap. 2, b. 128, l. 52.

30 Ukmergės gimnazijos direktoriaus raštas Ukmergės miesto burmistrui, 1936-10-21, in: LCVA, f. 1262, ap. 2, b. 260, l. 26.

31 Gyventojų prašymas dėl šaligatvių tiesimo atidėjimo žr.: LCVA, f. 1262, ap. 2, b. 97, l. 26; LCVA, f. 1262, ap. 2, b. 99, l. 12; LCVA, f. 1262, ap. 2, b. 99, l. 24.

32 Plačiau žr.: Ukmergės miesto burmistro raštas Ukmergės miesto policijos nuovados viršininkui, 1935-07-13, in: LCVA, f. 1262, ap. 2, b. 261, l. 15; Ukmergės miesto burmistro raštas Ukmergės miesto policijos nuovados viršininkui, 1936-09-02, in: LCVA, f. 1262, ap. 2, b. 260, l. 21.

33 Pasibaigus Nepriklausomybės kovoms, Pirmasis pėstininkų pulkas (oficialiai – Pirmasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino pulkas) saugojo Lietuvos ir Lenkijos demarkacinę liniją, o nuo 1923 m. nuolatiniam buvimui perkeltas į Ukmergę. Dėl šios priežasties minimas karinis dalinys turėjo įtakos miesto raidai, skirtingose vietose įsikūrę kariai ir karininkai aktyviai dalyvavo viešajame gyvenime. G. Surgailis, 2011, p. 150–151.

34 I pėstininkų pulko vado raštas Ukmergės miesto valdybai, 1926-11-24, in: LCVA, f. 1262, ap. 2, b. 97, l. 34.

35 Ukmergės miesto valdybos raštas I pėstininkų pulko vadui, 1926-11-26, in: LCVA, f. 1262, ap. 2, b. 97, l. 35.

1 iliustracija. Ukmergės miesto panorama su 1936 m. pastatytu tiltu per Šventąją, XX a. 4 deš. (Ukmergės kraštotyros muziejus, UkKM F 2504).

dėlto negalima teigti, jog situacija negerėjo. 1930 m. Ukmergės miesto taryba gatvių grindimui ir pergrindimui nusprendė paimti 50 tūkst. litų paskolą³⁶, o 1925–1935 m. gatvių tvarkymui Ukmergėje iš viso skirta 225 tūkst. litų³⁷. Ketvirtojo dešimtmečio viduryje įgyvendintas ir bene svarbiausias infrastruktūros atnaujinimo projektas – naujo tilto per Šventąją statybos³⁸. Mieste vykę pokyčiai pozityviai įvertinti ir viešajame diskurse, pastebėta, kad „miestas dabar daug gražesnės išvaizdos įgijo“³⁹, tačiau priemiesčiuose net ir lauko akmenų grindinys vis dar buvo retenybė⁴⁰.

Šiame kontekste svarbu atkreipti dėmesį ir į gatvėvardžiuose atsispindėjusią susisiekimo infrastruktūros kokybę, o kartu ir gyventojų pasiskirstymo mieste situaciją. Ukmergėje gatvių pavadinimų suteikimas tapo ne tik urbanistinės erdvės nacionalizacijos priemone, bet ir miesto plėtros bei jo modernėjimo atšvaitu. Susiklostė situacija, kai iš gatvės pavadinimo buvo galima gana tiksliai atspėti, ar joje vyksta nauja statyba, ar,

36 1930 m. Ukmergės miesto savivaldybės pajamų apyskaita, 1931, in: LCVA, f. 1262, ap. 1, b. 311, l. 5.

37 Ukmergės miesto burmistro raštas Savivaldybių departamentui, 1935-05-29, in: LCVA, f. 1262, ap. 2, b. 261, l. 20.

38 „Tiltas per Šventąją – vienintelis pastatas Baltijoje“, in: *Ūkininko patarėjas*, 1936, Nr. 43, p. 2.

39 „Miestas pagražėjo. Ukmergė“, in: *Lietuvos aidas*, 1931, Nr. 267, p. 7.

40 Duomenys apie gatvių ir kelių stovį Ukmergės mieste, 1935-04-26, in: LCVA, f. 1262, ap. 2, b. 261, l. 29.

atvirkščiai, – gyvena mažiau pasiturintys arba net visai vargingi žmonės, o sukrypusi medinė architektūra nedaro miestui garbės. Ukmergės burmistras teigė, kad Daržų, Virėjų, Kalkių ir kitos „pertvarkytos gatvės randasi kuo blogiausiose miesto dalyse ir garsūs istoriniai vardai tokioms gatvėms netinka, tai būtų tik profanacija istorinio asmens ar vietos vardo“. Greta to, burmistras pažymėjo, kad „ateityje išvestos gatvės, šalia kurių bus parceliuojami sklypai naujai statybai, bus pavadintos garbingesniais vardais“⁴¹. Būdingu šios tendencijos pavyzdžiu laikytinas Liepų alėjos, vėliau pervadintos Prezidento Smetonos alėja, atvejis. Dar tik projektuojant būsimą gatvę numatyta, kad joje galėtų įsikurti valdininkai⁴², vėliau ten apsigyveno ir nemažai karininkų⁴³, todėl faktiškai prezidento vardas buvo suteiktas prestižine ar net pavyzdine laikytai miesto gatvei. Vadinas, Ukmergėje, kur po Nepriklausomybės paskelbimo formavosi naujas sąlyginiu miesto elitu laikytinas visuomenės sluoksniš, jų apgyvendintos gatvės išsiskyrė ne vien geresne infrastruktūrine kokybe, bet ir pavadinimų pobūdžiu. Tuo tarpu varguomenė, tradiciškai susitelkusi seniausioje miesto dalyje aplink piliakalnį ir palei Vilkmargelės upelį, ir toliau glaudėsi siaurų, dažnai duobėtų ar sunkiai pravažiuojamų gatvelių labirinte.

Gatvių tvarkymo darbų fone svarbu akcentuoti ir miestiečių iniciatyvas. Pažymėtina, kad tarpukario Ukmergėje dalis gyventojų savo teisę į patogų susisiekimą gynė kreipdamiesi į savivaldybę. Pavyzdžiui, trečiojo dešimtmečio viduryje namų Naujojoje gatvėje savininkai akcentavo, kad pavasarį ir rudenį dėl purvo joje neįmanoma vaikščioti⁴⁴. Egipto gatvės gyventojų prašyme vaizdžiai atskleistos miestiečių kasdienybės detalės, aplinkybės, dėl kurių kokybiška gatvių danga jiems buvo svarbi asmeniškai. Jame nupasakotos kelios situacijos, pavyzdžiui, kaip Egipto gatvėje vežikai sulaužė ratus ir išbarstė obuolius, smarkiai susižeidė į kalvę važiuosio žmogaus arklys, be to, pabrėžta, kad dėl prasto gatvės stovio vežikai gyventojams atsisako vežti malkas⁴⁵. Panašius argumentus dėstė ir namų Žuvų gatvėje savininkai. Anot jų, dėl prasto privažiavimo gatvėje neįmanoma verstis jokia veikla – nei „išnuomoti butus, nei atidengti krautuves, dirbtuves arba amatų užsiimti“⁴⁶. Nors gatvių būklė ketvirtajame dešimtmetyje jau buvo kiek geresnė, gausūs gyventojai prašymai liudija, jog erdvės pažangai vis dar buvo apščiai: Kalėjimo gatvės gyventojai teigė, kad, nors ši gatvė „tarnauja pasivaikščiojimui miesto gyventojams“, jos

41 Ukmergės miesto valdybos raštas Ukmergės apskrities viršininkui dėl naujų gatvių pavadinimų, 1929-12-05, in: LCVA, f. 1262, ap. 2, b. 148, l. 100.

42 Sklypus numatyta išdalinti „valdininkams ir kt. miesto gyventojams statybos reikalam“. Ukmergės miesto tarybos posėdžio protokolas, 1925-11-26, in: LCVA, f. 379, ap. 2, b. 1100, l. 216.

43 „Kaip plečiasi statyba Ukmergės mieste“, in: *Lietuvos aidas*, 1935, Nr. 12, p. 8.

44 Namų savininkų Naujoje gatvėje prašymas Ukmergės miesto valdybai, 1926-08-03, in: LCVA, f. 1262, ap. 2, b. 97, l. 21.

45 Egipto, Kalkių, Virėjų, Daržų ir Kranto gatvių gyventojų skundas Ukmergės miesto tarybai, 1936-10-05, in: LCVA, f. 1262, ap. 2, b. 260, l. 31.

46 Žuvų gatvės gyventojų prašymas Ukmergės miesto tarybai, 1927-09-12, in: LCVA, f. 1262, ap. 2, b. 99, l. 37.

būklė vis dar apverktina⁴⁷, žydų chasidų bendruomenės nariai vylėsi, kad bus sutvarkyta į jų maldos namus vedusi gatvė⁴⁸, kiti ukmergiškiai akcentavo, kad kai kuriose gatvėse galima „išsisukti kojas“⁴⁹, žmonės griuvinėja ir sušlampa⁵⁰, vaikams į mokyklą tenka eiti per purvynus⁵¹. Sąlyginis gyventojų aktyvumas keliant gatvių tvarkymo klausimus rodo kelias tendencijas. Visų pirma, susisiekimo infrastruktūros kokybė tiesiogiai siejama su kasdienėmis miestiečių veiklomis, todėl gera jos būklė traktuota ne kaip pageidautinas patogumas, bet būtinybė. Be to, kreipimaisi rodo aktyvų miestiečių įsitraukimą į Ukmergėje vykčius procesus ir bandymą juos paveikti, vadinasi, gyventojai viešosios infrastruktūros klausimus traktavo kaip svarbią savo interesų dalį.

2. Miesto elektrifikacija: naujovė tampa kasdienybe

Nors pirmosios elektros lemputės dabartinėje Lietuvos teritorijoje sužibo dar cariniu laikotarpiu, spartesnę šalies elektrifikaciją galima sieti su tarpukario dvidešimtmečiu. Lietuvos elektrifikavimo siekinys identifiкуotas netrukus po Nepriklausomybės atkūrimo – iliustratyviai ši idėja atsispindėjo 1918 m. lapkričio 14 d. ministro pirmininko Augustino Voldemaro paskelbtoje Pirmojo ministrų kabineto deklaracijoje, kurioje išdėstyta valstybės ateities ir jos miestų klestėjimo vizija: „Visur elektra, visur kanalizacija. [...] Kas pamatys Lietuvą, pasakys: „Čia darbo ir laimės šalis.“⁵² Vis dėlto bendro elektros tinklo per nepriklausomybės laikotarpį sukurti nepavyko, todėl kiekvienai savivaldybei elektros tiekimo užtikrinimu faktiškai teko rūpintis savarankiškai. Šiame kontekste privatiems vartotojams elektros energija ilgą laiką išliko sunkiai įperkama, krentant jos kainoms vartojimo augimas Lietuvoje aiškiau fiksuotas tik ketvirtojo dešimtmečio eigoje⁵³.

Ukmergėje elektrinė įrengta dar vokiečių okupacijos metais – tuomet įvestas apšvietimas pagrindinėse miesto gatvėse, prie tinklo prisijungė ir kai kurie privatūs varto-

47 Kalėjimo g. gyventojų prašymas Ukmergės miesto tarybai, 1930-03-16, in: LCVA, f. 1262, ap. 2, b. 167, l. 113.

48 Ukmergės žydų chasidų maldos namų narių ir Žuvų gatvės gyventojų prašymas Ukmergės miesto burmistrui, 1933-09-14, in: LCVA, f. 1262, ap. 2, b. 227, l. 11.

49 Pakalnės gatvės gyventojų prašymas Ukmergės miesto savivaldybei, 1933-09-19, in: LCVA, f. 1262, ap. 2, b. 260, l. 101.

50 Žydų gatvės namų savininkų prašymas Ukmergės miesto burmistrui, 1935-04-20, in: LCVA, f. 1262, ap. 2, b. 167, l. 93.

51 Kapinių ir Ramygalos gatvių gyventojų skundas Ukmergės miesto burmistrui, 1932-11-29, in: LCVA, f. 1262, ap. 2, b. 167, l. 109.

52 „Ministerio Pirmininko prof. A. Valdemaro kalba“, in: *Lietuvos Aidas*, 1918, Nr. 132, p. 2.

53 D. Bukelevičiūtė, Z. Butkus, N. Černiauskas, A. Grodis, A. P. Kasperavičius, G. Polkaitė-Petkevičienė, 2016, p. 184–185.

tojai⁵⁴. Vis dėlto 1920 m. gatvės apšvietė vos 6–7 lempos, o dėl prastos įrengimų būklės fiksuota, jog „greitu laiku miestas gali likti tamsybėje“⁵⁵. Miesto taryboje netgi nutarta „kreiptis su atsišaukimu į gyventojus, kad jie dėlei ekonomijos gesintų elektra pas tuose atsitikimuose, kada šviesa nereikalinga (išeinant iš namų, einant gulėti ir t. t.)“. Tame pačiame posėdyje priimtas sprendimas, kad prie Šventosios upės būtų pastatyta turbina, o šis darbas koncesijos teisėmis atiduotas „privatiniais apsiėmėjams“⁵⁶. Bendrovei „Inkaras“, su kuria buvo pasirašyta koncesijos sutartis, neįvykdžius numatytų sąlygų ir bankrutavus, 1922 m. elektrinė patikėta žinomam Ukmergės verslininkui Kaziui Deveikiui⁵⁷. Nepaisant pokyčių, ir naujosios sutarties nuostatos nebuvo įvykdomos, srovės įtampa miesto centre dažnai viršijo 220 V, o pakraščiuose tesiekė 160–170 V, todėl ir prie tinklo prisijungusiems gyventojams neretai tekdavo grįžti prie žibalinų lempų⁵⁸.

Situacija iš esmės nesikeitė ir ketvirtojo dešimtmečio pradžioje. Spaudos puslapiuose teigta, jog mieste „elektros šviesa yra tiesiog nebepakenčiama [...], o jei kas turi modernišką radijo imtuvą, maitinamą iš elektros tinklo, tai toks yra virtęs menkai naujingu, nes pilno voltažo, 220 V, kaip ir nebebūna“⁵⁹. Visgi reikia pažymėti, kad 1930 m. mieste jau buvo nutiesta apie 17 kilometrų elektros laidų, elektros energiją naudojo 1296 abonentai⁶⁰, o 1931 m. „kylant miesto pramonei ir statybai“ K. Deveikis ketino vykdyti elektros stoties plėtrą⁶¹. Elektros tiekimo jau nenutraukdavo ir netikėti potvyniai – prireikus energiją tiekdamo Orvino ir Krikuno bendrovė, vėliau – paties K. Deveikio įrengta atsarginė elektrinė⁶². Vis dėlto ketvirtojo dešimtmečio pradžioje situaciją sunkino su koncesininku vykę ginčai dėl elektros kainos⁶³. Priėmus kompromisinį susitarimą ir kaip vienos kilovatvalandės kainą nustačius 1 Lt, miesto gyventojai ir toliau liko nepatenkinti⁶⁴, o elektros tiekimo kokybė tebekėlė klausimų: „Kartais šviesa labai mirga. Nusiskundžiama, kad toks mirgėjimas nėra sveikas tinklinių radijo aparatų lempoms“⁶⁵. Vartojimui stabiliai augant⁶⁶, ilgainiui pradėta vis garsiau kalbėti, kad koncesininko valdoma

54 R. Ramanauskas, 2022, p. 150.

55 S. Bilys, 2018, p. 327.

56 Ukmergės miesto tarybos posėdžio protokolas, 1920-11-10, in: LCVA, f. 379, ap. 2, b. 184, l. 38.

57 S. Bilys, 2018, p. 331.

58 S. Bilys, 2018, p. 332.

59 „Ukmergė. Elektra pabrangs?“, in: *Lietuvos žinios*, 1931, Nr. 175, p. 6.

60 „Elektros stotys ir jų veikimas Lietuvoje“, in: *Savivaldybė*, 1931, Nr. 10, p. 21.

61 „Plečia elektros stotį“, in: *Dienos naujienos*, 1931, Nr. 111, p. 3.

62 S. Bilys, 2018, p. 332–333.

63 „Dvi pradž. mokyklos kaštavo 243 000 litų“, in: *Dienos naujienos*, 1932, Nr. 264, p. 3.

64 „Ukmergė. Ukmergės miesto gyv. Nepatenkinti nustatyta elektros kaina“, in: *Lietuvos žinios*, 1933, Nr. 12, p. 4.

65 „Ukmergė. Bloga elektros šviesa“, in: *Lietuvos Aidas*, 1936, Nr. 25, p. 6.

66 1935 m. Ukmergėje pagaminta 345500 kWh, 1936 m. – 386200 kWh, 1937 m. – 446400 kWh elektros energijos. S. Bilys, 2018, p. 334.

2 iliustracija. **Ukmergės miesto elektrinė ir užtvanka, XX a. 3–4 deš.** (Ukmergės kraštytyros muziejus, UKKM F 50)

elektrinė nepatenkina miesto poreikių, todėl būtina svarstyti galimybę ateityje prisijungti prie bendro šalies energetikos tinklo. Vis dėlto tarpukariu ši vizija nebuvo įgyvendinta⁶⁷.

Šaltinių stoka beveik neleidžia apčiuopti ryškesnių to meto Ukmergės gyventojų privačiose erdvėse pasitaikydavusių su elektros vartojimu susijusių situacijų. Išskirtiniu atveju laikytina archyvinės dokumentikos dėka nesunkiai rekonstruojama advokato Mozės Goldbergo istorija, kai 1936 m. rudenį atjungimas nuo elektros, regis, tapo savotišku keršto metodu. Anot M. Goldbergo, į jo namus atėjęs monteris pakabino skaitiklį, tačiau laidų atgal tinkamai nesujungė, o tarnaitai pareiškė, kad taip padarė dėl savininko skolos už skaitiklio patikrinimą. Du vakarus be elektros išbuvęs šeimininkas piktinosi tokiu monterio elgesiu ir jį siejo su kerštu už pralaimėjimą byloje dėl turto⁶⁸. Nors pavienis atvejis neleidžia daryti reikšmingų išvadų, ši istorija tampa išraiškinga iliustracija, liudijanti elektros tiekimo svarbą dalies miestiečių buityje ir pasipiktinimą, kylantį net ir trumpam šio patogumo netekus.

67 S. Bilys, 2018, p. 335–339.

68 Advokato Mozės Goldbergo pareiškimas Ukmergės miesto burmistrui, 1936-11-20, in: LCVA, f. 1262, ap. 2, b. 457, l. 11.

Išlikę prašymai miesto savivaldybei suteikia geresnę galimybę apsvastyti gyventojų nuostatas ne privačių, o viešųjų erdvių apšvietimo klausimu, fiksuoti, kaip ši sąlyginė naujovė įsitvirtino miestiečių kasdienybėje. Gatvių apšvietimas kai kuriais atvejais su-reikšmingas netgi labiau nei grindinio įrengimas. Ši tendencija iš dalies aiškinama darbų kaštų netolygumu – suvokdami, kad įrengti apšvietimo lempą kainuoja pigiau nei naujai išgrįsti gatvę, o savivaldybės finansiniai pajėgumai riboti, gyventojai vylėsi, jog jų poreikiai bus patenkinti. Šis visuomenės lūkesčių ir vietos valdžios galimybių neatitikimas ne-peraugo į atvirą pasipiktinimą, ir, atvirkščiai, pasižymėjo savotišku gyventojų supratingumu. Pavyzdžiui, Pakalnės gatvės gyventojai apgailestaudami, kad pastaroji „ekonominių sunkumu dėliai palikta neišgrįsta ir net nesutvarkyta“, prašė miesto savivaldybės bent jau įrengti elektros lempą, kad tamsoje būtų galima „žmoniškai praeiti“⁶⁹. Tuo tarpu Perkūno gatvės gyventojai teigė: „Gatvės grindimo klausimų nekeliame, bent tuo tarpu, bet labai prašome nors gerai apšviesti“⁷⁰. Regis, erdvės progresui buvo apščiai, o jo įgyvendinimą galėjo spartinti ir tai, jog apšvietimas miestiečių sąmonėje vis aiškiau imtas sieti su saugumo jausmu. Žydų maldos namų Antakalnio gatvėje taryba prašyme burmistrai teigė, kad apšvietimo nebuvimas „sudaro daug nemalonumų“, nes tamsoje „piktos valios augantys vaikėzai maišo melstis“, mēto akmenis į sinagogos sienas ir duris⁷¹. Ne mažiau iškalbingas Bažnyčios ir Kurpių gatvių gyventojų prašymas: „tankiai pasitaiko šioje vietoje girtų peštukų susidūrimų, dėl ko nukenčia ir čia esantieji gyventojai. [...] Viso to išvengimui prašome pakabinti ant stulpo [...] elektros lempą“⁷². Tai, kad prieiga prie elektros tinklo per nepriklausomybės dvidešimtmetį virto būtina miestietiško gyvenimo būdo sąlyga, gerai iliustruoja 1939 m. Vlodo Lukšos ir Napoleono Urbanavičiaus prašymas, kuriame prašydami „elektros šviesos“ gyventojai akcentavo, jog nors ir atsakingai moka mokesčius, „jokių miestų teikiamų patogumų“ iki šiol neturi⁷³. Todėl ketvirtajame dešimtmetyje gana gausiai miesto savivaldybę pasiekdavę prašymai rodo, kad viešųjų erdvių apšvietimas miestiečių traktuotas kaip svarbi, normalų kasdienį gyvenimo ritmą užtikrinanti ir didesnę saugumą laiduojanti sąlyga.

69 Pakalnės gatvės gyventojų prašymas Ukmergės miesto savivaldybei, 1933-09-19, in: LCVA, f. 1262, ap. 2, b. 260, l. 101.

70 Perkūno gatvės gyventojų prašymas Ukmergės miesto burmistrai, 1937-11-24, in: LCVA, f. 1262, ap. 2, b. 167, l. 88.

71 Žydų maldos namų Antakalnio gatvėje tarybos prašymas Ukmergės miesto burmistrai, 1934-09-28, in: LCVA, f. 1262, ap. 2, b. 242, l. 21.

72 Kurpių ir Bažnyčios gatvių gyventojų prašymas Ukmergės miesto burmistrai, 1940-04-17, in: LCVA, f. 1262, ap. 2, b. 471, l. 62.

73 Napoleono Urbanavičiaus ir Vlodo Lukšos prašymas Ukmergės miesto burmistrai, 1939-10-30, in: LCVA, f. 1262, ap. 2, b. 471, l. 69.

3. Į kovą su šiukšlynais ir smarve: sanitarinės infrastruktūros plėtra

XX a. pradžioje lietuviškų gubernijų miestai net ir Rusijos imperijos kontekste sanitarijos užtikrinimo klausimu gerokai atsiliko – tik nedaugelyje buvo naudojamos nešvarumus išvežti turėjusios asenizacijos gurguolės, o kanalizacijos magistralių apskritai nė viename nebuvo⁷⁴. Nors imperijos didmiesčiuose padėtis gerėjo, prieš Pirmąjį pasaulinį karą daugelyje provincijos miestų „gyvenimo sąlygos [...] beveik nesiskyrė nuo XIX a. vidurio, o dauguma miestelių vis dar buvo labiau panašūs į didelius kaimus ir modernios buitinių komunikacijų sistemos apskritai neturėjo“⁷⁵. Tokia iš carinio laikotarpio paveldėta padėtis nepriklausomybės metais lėmė spartesnio proveržio poreikį. Nors higienos ir sanitarijos klausimai Europoje anuomet susipynė su modernia urbanistine mintimi, trečiajame dešimtmetyje Lietuvoje fiksuojamas veikiau siekis užtikrinti miestų tvarką ir švarą, o ne įgyvendinti ambicingus modernistinius projektus⁷⁶.

Dėmesys į švarą ir sanitariją viešosiose erdvėse Ukmergėje atkreiptas išsyk po nepriklausomybės paskelbimo. Vis dėlto pasirūpinti sanitarijos užtikrinimu anuomet trukdė lėšų stoka – 1921 m. teigta, jog dėl sunkios finansinės padėties veikiausiai nepavyks išlaikyti net ir asenizacijos gurguolės⁷⁷. Nuosekliau švarą užtikrinti stengtasi bent pagrindinėse gatvėse, ant Šventosios tilto ir prie miesto šulinių⁷⁸. Ukmergiškių geriamojo vandens poreikį, neskaitant privačių, turėjo tenkinti keli miestui priklausę šuliniai. Dėl didelio poreikio vasaromis švaraus vandens galėdavo ir pritrūkti, todėl tekdavo „imti drumstą vandenį nuo pat dugno“⁷⁹. Tuo tarpu nesant kanalizacijos nešvarumai neretai buvo pilami į Vilkmergėlės upelį, iš kurio patekdavo tiesiai į Šventosios upę. Nors oficialiai taip atsikratyti atliekomis uždrausta dar 1924 m.⁸⁰, tikrovė buvo kitokia, pavyzdžiui, Vytauto g. virš upelio pakibusiuose mediniuose namo balkonuose buvo įrengtos išvietės, iš kurių „išmatos, o taip pat ir visos kitos srutos bei nešvarumai pilami į Vilkomirkos upelį“⁸¹. Privalomų įsakymų⁸² miesto taryboje priėmimas ir grasinimai baudomis, regis, taip

74 Vilniuje kanalizaciją pradėta įrenginėti 1912 m., o nuo 1914 m. imtas naudoti modernus vandentiekis. A. Ambrulevičiūtė, T. Voronič, D. Žiemelis, 2019, p. 170–171.

75 Ibidem, p. 176–177.

76 R. Bertašiūtė, V. Karvelytė-Balbierienė, A. Pakštalis, V. Petrulis, K. Rudokas, 2015, p. 92.

77 Ukmergės miesto tarybos Finansų komisijos protokolas, 1921-11-14, in: LCVA, f. 1262, ap. 2, b. 9, l. 9.

78 Ukmergės miesto valdybos ir Antano Galvanausko sutartis, 1921-08-16, in: LCVA, f. 1262, ap. 2, b. 9, l. 46.

79 Š. Figerio, Š. Šmidto ir E. Šneiderio prašymas Ukmergės miesto valdybai, 1928-03-13, in: LCVA, f. 1262, ap. 2, b. 125, l. 14.

80 Privalomas įsakymas dėl maudyklų, 1924-06-16, in: LCVA, f. 379, ap. 2, b. 922, l. 33.

81 Specialios komisijos aktas dėl sanitarinės padėties adresu Vytauto g. 8, 1930-07-26, in: LCVA, f. 1262, ap. 2, b. 173, l. 40.

82 Ukmergės miesto tarybos posėdžio protokolas, 1927-04-30, in: LCVA, f. 379, ap. 2, b. 1534, l. 25.

pat negelbėjo. Ketvirtojo dešimtmečio viduryje fiksuota, jog „piliakalny [...] pilna primėtyta visokių gyvulių kaulų ir kaukolių“, orui sušilus „pasidarys negalima praeiti pro šalį dėl smarvės“, o gatvele palei sentikių cerkvę kasnakt vežamos ir į upę verčiamos įvairios šiukšlės⁸³. Gero pavyzdžio nerodė ir pati miesto valdžia – policijos nuovados viršininko padėjėjo parengtame raporte pažymėta, kad gyventojai Vytauto gatvėje nešvarumus verčia ten, kur vykdydama jai priklausančių namų remontą „visas šiukšles, senas skardas ir kitokias atmatas“ vežė miesto savivaldybė⁸⁴.

Miestų tvarkymo, statybos ir apskritai kasdienio gyvenimo reglamentavimas kevirtajame dešimtmetyje sudarė prielaidas vis labiau apčiuopiamam sanitarijos principų įtvirtinimui – Kauno pavyzdžiu⁸⁵ mažesni Lietuvos miestai ėmėsi įrenginėti vandentiekį ir kanalizaciją⁸⁶. Šie darbai anuomet sieti su reikšmingu proveržiu ir modernumu, ne veltui spaudoje skelbta, kad vandentiekį antroji po sostinės⁸⁷ pradėjusi įsirenginėti Ukmergė „nenori atsilikti nuo moderniško Kauno“⁸⁸. Darbams vadovavo Vasario 16-osios akto signataras, inžinierius Steponas Kairys, projekto detales derinęs tiesiogiai susirašinėdamas su burmistru V. Rėklaičiu⁸⁹. Darbai tęsėsi nuo 1930 m., o 1932 m. spalio 1 d. įvyko „iškilmingas vandentraukio [...] pašventinimas ir atidarymas“⁹⁰. Pirmiausia prie vandentiekio prisijungė kareivinės, pulko ligoninė, pradžios mokykla, be to, pastatyti 6 hidrantai gatvėse⁹¹. Toks darbų prioretizavimas nebuvo atsitiktinis – atlikus tyrimus paaiškėjo, kad kareivinių rajone vanduo yra labai giliai, šulinių kasimas Krašto apsaugos ministerijai labai brangiai atsieitų, todėl, sudarius sutartį su miesto savivaldybe, pageidauta naująjį objektą kuo greičiau aprūpinti vandeniu⁹². Nuo pat trečiojo dešimtmečio pradžios mieste gyvenę kariai ir karininkai sudarė reikšmingą visuomenės grupę, į jų poreikius miesto

83 Kalėjimo gatvės gyventojų skundas Ukmergės miesto policijos nuovados viršininkui, 1934-04-10, in: LCVA, f. 1262, ap. 2, b. 242, l. 100.

84 Ukmergės miesto policijos nuovados viršininko padėjėjo raportas nuovados viršininkui, 1937-06-10, in: LCVA, f. 1262, ap. 2, b. 187, l. 65.

85 Mieste kanalizacija pradėta įrenginėti 1924 m., o vandentiekis – 1927 m.

86 D. Bukelevičiūtė, Z. Butkus, N. Černiauskas, A. Grodis, A. P. Kasperavičius, G. Polkaitė-Petkevičienė, 2016, p. 180.

87 Kanalizacija jau buvo įrengta ir Klaipėdoje, tačiau kadangi pirmieji vamzdiniai šiame mieste nutiesti dar pačioje XX a. pabaigoje, vertinant tarpukariu įgyvendintus projektus pirmuoju kanalizaciją įsirengusiu laikytas Kaunas, antruoju – Ukmergė.

88 „Pertvarko ugniagesius ir kitką“, in: Dienos naujienos, 1931, Nr. 65, p. 3.

89 Ukmergės miesto burmistro raštas Steponui Kairiui, 1932-04-09, in: LCVA, f. 1262, ap. 2, b. 217, l. 250; Stepono Kairio laiškas Ukmergės miesto burmistrai, 1932-04-16, in: LCVA, f. 1262, ap. 2, b. 217, l. 52.

90 „Ukmergės žinios. Miestas statosi“, in: Rytas, 1932, Nr. 185, p. 4.

91 „Ukmergės miestas anksčiau ir dabar“, in: Savivaldybė, 1932, Nr. 10, p. 34.

92 Ukmergės miesto burmistro raštas Savivaldybių departamentui, 1932-06-11, in: LCVA, f. 1262, ap. 2, b. 218, l. 1; Krašto apsaugos ministerijos Tiekimų valdybos raštas Savivaldybių departamento direktoriui, 1932-06-23, in: LCVA, f. 1262, ap. 2, b. 218, l. 5.

3 iliustracija. **Ukmergės vandentiekio bokštas, XX a. 4 deš.** (Ukmergės kraštotyros muziejus, UkKM F 36/1).

valdžia privalėjo atsižvelgti. 1923 m. surašymo duomenimis, 14,4 proc. visų dirbančiųjų Ukmergės miesto gyventojų ekonominė veikla buvo susijusi su krašto apsauga ir gynyba, didesnė gyventojų dalis (16,2 proc.) dirbo tik pramonėje ir statybose. Nors didėjant gyventojų skaičiui jų ekonominės veiklos pasiskirstymas kito, Pirmojo pėstininkų pulko kariai ir karininkai iki pat 1940 m. sudarė reikšmingą visuomenės grupę⁹³. 1933 m. pradėti ir kanalizacijos magistralių įrengimo darbai⁹⁴. Reikia pabrėžti, kad ir šiam progresui reikšmingiausią įtaką darė Pirmojo pėstininkų pulko veiksnys. 1933 m. birželį miesto tarybos posėdyje burmistras pranešė: „Ypač Kr. Aps. Ministerija, kuri daugiausia susirūpinusi kanalizacijos pravedimu, prašo miesto savivaldybę neatidėliojant imtis to darbo.“⁹⁵ Siekiant paspartinti projekto įgyvendinimą Karo butų skyrius už naudojimąsi kanalizacija įsipareigojo penkerius metus mokėti po 9 000 litų, už pirmuosius metus mo-

93 D. Bukelevičiūtė, Z. Butkus, N. Černiauskas, A. Grodis, A. P. Kasperavičius, G. Polkaitė-Petkevičienė, 2016, p. 172.

94 „Ukmergės miestas. Ūkio reikalai. Švietimas. Gaisrinė sauga“, in: *Lietuvos aidas*, 1933, Nr. 215, p. 3.

95 Ukmergės miesto tarybos posėdžio protokolas, 1933-06-23, in: LCVA, f. 410, ap. 2, b. 237, l. 253.

kant avansu⁹⁶. 1934 m. kanalizacija buvo įrengta jau 12 miesto gatvių⁹⁷, nuosekliai plėstas ir vandentiekio tinklas⁹⁸.

Bene pirmą kartą ukmergiškių reakcijos į tiesiamą vandentiekį aprašytos 1931 m. rudenį, kai spaudoje šmaikščiai teigta: „Ir gatvėse jau įtaisyti kranai. Jais naudojasi visi ir viskam, kam tik reikia. Matyt vaizdų, kai prie vieno priėjusi bobelka savo indus plau-na. Patogu ir malonu.“⁹⁹ Nors toks kurioziškas aprašymas nebūtinai atspindėjo tikrovę, naujų infrastruktūros projektų įgyvendinimas miestiečių kasdienybę neabejotinai keitė. 1932 m., planuojant tiesti vamzdžius Kauno gatvėje ir Liepų alėjoje, gyventojams buvo išsiųsti anketos lapai, informuojantys apie būsimą galimybę prisijungti prie vandentiekio magistralės. 41 išlikusios anketos analizė, nors ir neleidžia daryti drąšių išvadų, suteikia galimybę apsarstyti gyventojų požiūrį į mieste tiesiamo vandentiekio pritaikymą kasdienėje jų buityje. Pažymėtina, kad 16 iš 41 gyventojų teigė norintys įsirengti tik vieną „kraną“, o trys asmenys vandentiekio įvedimo teigė negalintys sau leisti dėl lėšų stokos¹⁰⁰. Šie duomenys, nors nematant visumos gali būti laikomi atsitiktiniais, vis dėlto gana iliustratyviai perteikia tuometę situaciją – vandentiekio įsivedimo galimybės priklausė ne tik nuo noro, bet ir finansinių pajėgumų, todėl ženkli dalis miestiečių namuose negalėjo įsirengti tekančiu vandeniu aprūpinto sanitarinio mazgo. 1934 m. skatinant gyventojus sparčiau jungtis prie vandentiekio, tai padariusiems iki privalomo įsakymo paskelbimo numatyta taikyti lengvatas¹⁰¹, o metų pabaigoje paskelbtas ir žadėtas privalomas įsakymas¹⁰². Vis dėlto jo laiku neįvykdė net ir kai kurios įstaigos. Pavyzdžiui, Ukmergės gimnazijai delsiant prisijungti prie vandentiekio, burmistras atvirai priekaištavo jos direktoriui: „piliečiai už priv. įsakymo nepildymą baudžiami, tuo tarpu valdžios įstaiga, užuot buvusi pavyzdžiu piliečiams, rodo nestropumą savo pareigų atlikime“¹⁰³. Savivaldybę pasiekė ir nemažai privačių asmenų, prašančių atidėti prisijungimo terminą, kreipimūsi, kuriuose kaip esminis argumentas dominavo lėšų trūkumo motyvas¹⁰⁴.

96 Ukmergės miesto tarybos posėdžio protokolas, 1933-07-12, in: LCVA, f. 410, ap. 2, b. 237, l. 319.

97 „Ukmergė. Vandentiekio ir kanalizacijos darbai“ in: *Lietuvos aidas*, 1934, Nr. 214, p. 6.

98 1934 m. Ukmergėje pravestų vandentiekio linijų priėmimo aktas, 1934-09-01, in: LCVA, f. 1262, ap. 2, b. 217, l. 151.

99 J. A. Mrozinskas, „Ukmergėj ramu“, in: *Dienos naujienos*, 1931, Nr. 198, p. 3.

100 Anketiniai lapai dėl prisijungimo prie vandentiekio Ukmergėje, 1932-03, in: LCVA, f. 1262, ap. 2, b. 224, l. 1, 4, 5, 14–50, 68–81.

101 Anketinis lapas dėl prisijungimo prie vandentiekio Ukmergėje, 1934-05-14, in: LCVA, f. 1262, ap. 2, b. 224, l. 13.

102 „Ukmergės miesto tarybos privalomas įsakymas Nr. 33“, in: *Rytų Lietuva*, 1934, Nr. 49, p. 6.

103 Ukmergės miesto burmistro raštas Ukmergės valdžios gimnazijos direktoriui, 1936-03-17, in: LCVA, f. 1262, ap. 2, b. 457, l. 101.

104 Dobės Treivišienės prašymas Ukmergės miesto burmistrui, 1938-07-04, in: LCVA, f. 1262, ap. 2, b. 246, l. 16; Šeinos Vaisbrodaitės prašymas Ukmergės miesto burmistrui, 1938-06-19, in: LCVA, f. 1262, ap. 2, b. 246, l. 18; Daugiau žr.: LCVA, f. 1262, ap. 2 b. 246, l. 16–20.

Vis dėlto miesto vandentiekio ir kanalizacijos tinklo abonentų skaičius palaipsniui augo, 1936 m. įmonė turėjo 66, 1937 m. – 90, 1938 m. – 127, o 1939 m. 154 abonentus. Kasmet maždaug pusę mieste sunaudojamo vandens kiekio sudarė Pirmojo pėstininkų pulko poreikis¹⁰⁵. Įvertinus, kad abonentais buvo dar daugiau kaip 10 įvairių įstaigų, privačių vartotojų skaičius ir jo augimas vertintinas atsargiai – prieiga prie modernios sanitarijos infrastruktūros buvo tik nedidelės dalies miestiečių kasdienybė, nulemta ne vien geresnės finansinės padėties, bet ir gyvenamosios vietos mieste. Savivaldybės įgyvendinti infrastruktūriniai užmojai, paskatinti išorės veiksnų, t. y. Krašto apsaugos ministerijos iniciatyvų, teritoriškai išliko itin riboti, vamzdynai visų pirma tiesti į kareivines ir valdžios įstaigas, todėl jų linijos sutapo tik su pagrindinėmis miesto gatvėmis. Ryškų kontrastą mieste tarp akivaizdaus modernėjimo ir sunkiai išgijamų ydingų praktikų gerai iliustruoja 1938 m. situacija, kai už ką tik pastatytų prabangių, vandentiekio ir kanalizacija aprūpintų valstybinės gimnazijos rūmų asenizatoriai vis dar vežė „išpilti bačkas“¹⁰⁶.

Nepaisant riboto įgyvendintų infrastruktūrinių projektų masto, nepriklausomybės laikotarpiu prieiga prie viešosios infrastruktūros Ukmergėje imta traktuoti kaip miestiečio teisė, o ne išimtinė privilegija arba valdžios, bet ne visuomenės, rūpestis. Šis kismas darė įtaką gyventojų kasdienybei – joje lėtai, dažnai ne itin sklandžiai, bet radosi ir prigijo nauji infrastruktūriniai patogumai ir jų nulemtos buities praktikos. Kita vertus, lygia greta gilėjo socialinė diferenciacija, kai turtingesnių gyventojų ir vargingesnių miestiečių buities skirtumai tapo esmingai ryškesni nei XX a. pradžioje.

Išvados

Tarpukario Lietuvos miestų vystymąsi žymėjo laipsniški, tačiau gana ryškūs infrastruktūriniai pokyčiai. Įsibėgėjant gatvių grindimo darbams ir elektrifikacijai, Ukmergėje augo ir gyventojų deklaruojami prieigos prie skirtingos infrastruktūros lūkesčiai, o elektros energijos naudojimas tapo kasdienybės mieste dalimi. Vandentiekio ir kanalizacijos tinklų sukūrimas ketvirtajame dešimtmetyje rodė sanitarinės padėties gerinimo proveržį, tačiau dauguma miestiečių dėl lėšų stokos ir riboto nutiestų vamzdynų tinklo prie jų prisijungti galimybės taip ir neįgijo.

Viešosios infrastruktūros ir erdvių modernėjimą Ukmergėje lėmė ne vien miesto savivaldybės ir centrinės valdžios iniciatyvos, bet ir kiti veiksniai: skundais ir prašymais išreikšti vietos gyventojų poreikiai, Pirmojo pėstininkų pulko veiksnys. Greta reikšmingiausiu pažangos kliuviniu tapusios lėšų stokos, paminėtinas ir negatyvus vietos gyventojų įtakos dėmuo. Jiems tekusios infrastruktūros įrengimo ar priežiūros prievolės dėl

105 Ukmergės miesto savivaldybės vandentiekio ir kanalizacijos įmonės abonentų sąrašas, 1940-01-01, in: LCVA, f. 1262, ap. 2, b. 270, l. 1–10.

106 Ukmergės miesto burmistro raštas policijos nuovados viršininkui, 1938-09-24, in: LCVA, f. 1262, ap. 2, b. 167, l. 46.

sunkios finansinės padėties dažnai buvo nevykdomos, be to, strigo ir žalingų antisanitarinių praktikų įveika.

Tuometėje visuomenėje ypač svarbūs buvo gatvių dangos ir apšvietimo, pastarąjį glaudžiai siejant su saugumo kaimynystėje užtikrinimu, klausimai. Tokiu būdu infrastruktūros plėtra reiškė ne galutinį abstrakčios paklausos patenkinimo momentą, bet vis naujų poreikių generavimo bei įprastų kasdienių praktikų kismo pradžią. Kita vertus, Ukmergėje tarpukariu vykę procesai vertintini ne tik kaip modernėjimo, bet ir gilesnės socialinės diferenciacijos mieste atspindžiai: skurdesni visuomenės sluoksniai aptariamuoju laikotarpiu su naujovių teikiamais pranašumais susidūrė dar ne privačioje namų erdvėje, bet viešosios paskirties objektuose.

Bibliografija

- A. Ambrulevičiūtė, M. Drėmaitė, G. Polkaitė-Petkevičienė, 2022 – Aelita Ambrulevičiūtė, Marija Drėmaitė, Giedrė Polkaitė-Petkevičienė, *Vilniaus gyvenamosios infrastruktūros modernėjimas ir miesto plėtra 1870–1940 metais*, Vilnius, 2022.
- A. Ambrulevičiūtė, T. Voronič, D. Žiemelis, 2019 – Aelita Ambrulevičiūtė, Tatyana Voronič, Darius Žiemelis, *Modernėjantys Vilnius, Kaunas, Gardinas: miestų plėtra ir sanitarinės infrastruktūros pokyčiai 1870–1914*, Vilnius, 2019.
- A. Miškinis, 1987 – Algimantas Miškinis, *Lietuvos TSR urbanistikos paminklai, 10 t.*, Vilnius, 1987.
- B. Tranavičiūtė, V. Petrulis, A. Pakštalis, P. T. Laurinaitis, 2023 – Brigita Tranavičiūtė, Vaidas Petrulis, Arvydas Pakštalis, Paulius Tautvydas Laurinaitis, *Lietuvos miestų ir miestelių atstatymas 1918–1925 m.*, Kaunas, 2023.
- D. Bukelevičiūtė, Z. Butkus, N. Černiauskas, A. Grodis, A. P. Kasperavičius, G. Polkaitė-Petkevičienė, 2016 – Dalia Bukelevičiūtė, Zenonas Butkus, Norbertas Černiauskas, Andrius Grodis, Algis Povilas Kasperavičius, Giedrė Polkaitė-Petkevičienė, *Socialiniai pokyčiai Lietuvos valstybėje 1918–1940 metais*, Vilnius, 2016.
- Daugiakultūrė Ukmergės istorija fotografijose*, 2023 – Daugiakultūrė Ukmergės istorija fotografijose, sudarytojai Vaida Noreikienė, Vladas Kovarskas, Ukmergė, 2023.
- „Dvi pradž. mokyklos kaštavo 243 000 litų“, in: *Dienos naujienos*, 1932, Nr. 264, p. 3.
- „Elektros stotys ir jų veikimas Lietuvoje“, in: *Savivaldybė*, 1931, Nr. 10, p. 21.
- G. Polkaitė-Petkevičienė, N. Černiauskas, 2017 – Giedrė Polkaitė-Petkevičienė, Norbertas Černiauskas, „Urbanizacija 1918–1940 metais: modernaus miesto ženklai Lietuvoje“, in: *Lietuvos istorijos studijos*, 2017, t. 39, p. 64–83.
- G. Surgailis, 2011 – Gintautas Surgailis, *Pirmasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino pulkas*, Vilnius, 2011.
- Infrastructures in Practice*, 2019 – *Infrastructures in Practice: The Dynamics of Demand in Networked Societies*, sudarytojai Elizabeth Shove, Frank Trentmann, New York, 2019.
- J. A. Mrozinskas, „Ukmergėj ramu“, in: *Dienos naujienos*, 1931, Nr. 198, p. 3.
- J. Šakienė, 1994 – Jūratė Šakienė, „Ukmergės miesto savivaldybė 1918–1940“, in: *Eskizai*, 1994, Nr. 6–7, p. 103–117.
- J. Zareckas Julius, 2016 – Julius Zareckas, *Ukmergės žydų bendruomenės istorija: datos, dokumentai, faktai*, Vilnius, 2016.
- „Kaip plečiasi statyba Ukmergės mieste“, in: *Lietuvos aidas*, 1935, Nr. 12, p. 8.

- „Miestas pagražėjo. Ukmergė“, in: *Lietuvos aidas*, 1931, Nr. 267, p. 7.
- „Ministerio Pirmininko prof. A. Valdemaro kalba“, in: *Lietuvos aidas*, 1918, Nr. 132, p. 2.
- P. N. Edwards, 2003 – Paul N. Edwards, „Infrastructure and Modernity: Force, Time, and Social Organization in the History of Sociotechnical Systems“, in: *Technology and Modernity*, sudarytojai Thomas J. Misa, Philip Brey, Andrew Freenberg, Cambridge, 2003.
- „Pertvarko ugniagesius ir kitką“, in: *Dienos naujienos*, 1931, Nr. 65, p. 3.
- „Plečia elektros stotį“, in: *Dienos naujienos*, 1931, Nr. 111, p. 3.
- R. Bertašiūtė, V. Karvelytė-Balbierienė, A. Pakštalis, V. Petrulis, K. Rudokas, 2015 – Rasa Bertašiūtė, Vilma Karvelytė-Balbierienė, Arvydas Pakštalis, Vaidas Petrulis, Kastytis Rudokas, *Lietuvos tarpukario architektūrinis palikimas: materialumo ir nematerialumo dermė*, Kaunas, 2015.
- R. Ramanauskas, 2022 – Raimondas Ramanauskas, *Ukmergės miesto istorija (nuo įkūrimo iki 1919 m.)*, Ukmergė, 2022.
- Races to Modernity*, 2014 – *Races to Modernity: Metropolitan Aspirations in Eastern Europe, 1890–1940*, sudarytojai Jan C. Behrends, Martin Kohlrausch, Budapest, 2014.
- S. Gelūnas, 1994 – Stasys Gelūnas, *Ukmergės ir apylinkių praeities apžvalga nuo seniausių laikų iki 1940 metų*, Ukmergė, 1994.
- S. Gunn, R. Butler, G. De Block, M. Høghøj, M. Thelle, 2023 – Simon Gunn, Richard Butler, Greet De Block, Mikkel Høghøj, Mikkel Thelle, „Cities, infrastructure and the making of modern citizenship: the view from north-west Europe since c. 1870“, in: *Urban History*, 2023, Nr. 50, p. 565–583.
- „Tiltas per Šventąją – vienintelis pastatas Baltijoje“, in: *Ūkininko patarėjas*, 1936, Nr. 43, p. 2.
- „Ukmergė. Blogo elektros šviesa“, in: *Lietuvos aidas*, 1936, Nr. 25, p. 6.
- „Ukmergė. Centrui reikia daugiau šviesos“, in: *Lietuvos aidas*, 1936, Nr. 446, p. 6.
- „Ukmergė. Elektra pabrangs?“, in: *Lietuvos žinios*, 1931, Nr. 175, p. 6.
- „Ukmergė. Ukmergės miesto gyv. nepatenkinti nustatyta elektros kaina“, in: *Lietuvos žinios*, 1933, Nr. 12, p. 4.
- „Ukmergė. Vandentiekio ir kanalizacijos darbai“ in: *Lietuvos aidas*, 1934, Nr. 214, p. 6.
- Ukmergė: trys matymai*, 2005 – Ukmergė: trys matymai, sudarytoja Jūratė Šakienė, 2005, Ukmergė.
- Ukmergės krašto architektūra fotografijose 1900–1940*, 2012 – Ukmergės krašto architektūra fotografijose 1900–1940, sudarytoja Jolanta Petronytė, Ukmergė, 2012.
- „Ukmergės miestas anksčiau ir dabar“, in: *Savivaldybė*, 1932, Nr. 10, p. 34.
- „Ukmergės miestas. Ūkio reikalai. Švietimas. Gaisrinė sauga“, in: *Lietuvos aidas*, 1933, Nr. 215, p. 3.
- „Ukmergės miesto tarybos privalomas įsakymas Nr. 33“, in: *Rytų Lietuva*, 1934, Nr. 49, p. 6.
- „Ukmergės žinios. Miestas statosi“, in: *Rytas*, 1932, Nr. 185, p. 4.
- V. Petrulis, 2020 – Vaidas Petrulis, „Lietuvos tarpukario miestų ir miestelių modernizacija: Ukmergė“, Bernardinai, 2020-02-13, [interaktyvus], in: <https://www.bernardinai.lt/2020-02-13-lietuvos-tarpukario-miestu-ir-miesteliu-modernizacija-ukmerge/>, [2025-05-18].
- V. Petrulis, 2021 – Vaidas Petrulis, „Panevėžio modernizacijos ženklai tarpukariu (1918–1940 m.)“, in: *Iš Panevėžio praeities: Juozas Zikaras ir jo kultūrinė aplinka*, Panevėžys, 2021, p. 109–137.
- V. Ruša, 1939 – Vincas Ruša, *Ukmergės miesto savivaldybės įsikūrimas. Diplomatinis darbas*, 1939, Kaunas, in: VUB RS, F85-VDU628.